

© **Маслов Ю. К.**

6. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : У 2-х т. Том 1: Аналітичні матеріали / За ред. д. ек. Н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 576 с.; Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : У 2-х т. Том 2: Таблиці і графіки / За ред. д. філос. н. Є. І. Головахи, д. соц. н. М. О. Шульги. - К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 480 с.

Маслов Ю. К., докторант кафедри політичних наук ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 321.01(477)

КОНЦЕПТ «ВЛАДА» В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Досліджено еволюцію концепту «влада» в межах суспільно-політичних дисциплін, з'ясовано, що влада на сучасному етапі розвитку науки є конфігурацією інстанцій, які володіють унікальними ресурсами, мають власного носія та об'єкт впливу.

Ключові слова: влада, кратологія, теорії влади, ресурси влади, інстанції влади, конфігурація влади, державна влада, місцеве самоврядування

КОНЦЕПТ «ВЛАСТЬ» В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Исследовано эволюцию концепта «власть» в рамках общественно-политических дисциплин, установлено, что власть на современном этапе развития науки является конфигурацией инстанций, каждая из которых владеет уникальными ресурсами, имеет собственного носителя и объект воздействия

Ключевые слова: власть, кратология, теории власти, ресурсы власти, инстанции власти, конфигурация власти, государственная власть, местное самоуправление

THE CONCEPT OF "POWER" IN MODERN SOCIAL AND POLITICAL DISCOURSE

The evolution of the concept of "power" in the socio-political subjects is studied. It was found that the power at the present stage of development of science is the configuration of instances, each of which has unique resources, has its own subject and object of action.

Key words: power, theory of power, resources of power, instances of power, configuration of power, the state power, local government

Політику від інших сфер життєдіяльності суспільства – економічної, соціальної, духовної тощо – відрізняє те, що її основою є влада. Вона виступає головним об'єктом бажань, намагань та причиною взаємодії груп, спільностей, організацій. При цьому влада виявляється найбільш утаємненим явищем в політиці, природу якого виявити досить складно. В межах політичної науки всі аспекти дослідження влади складають окремий комплекс знань – кратологію як науку про владу.

Аналіз політики як особливої сторони людської життєдіяльності, яка функціонує на основі цілеспрямованої колективної організації, безперечно пов'язаний із феноменом політичної влади. На думку Т. Парсонса, влада постає як «здатність забезпечувати виконання поєднаних зобов'язань елементами колективної організації, коли зобов'язання легітимовані їх відповідністю колективним цілям і де на випадок непокори передбачається презумпція примусу, незалежно від того, хто є агентом такого примусу» [6, 7].

За своєю природою влада – явище суспільне, оскільки виникає в суспільстві. Суспільство без влади – це хаос, дезорганізація, саморуйнування соціальних зв'язків. Ще у XVIII ст. французький вчений Г. де Маблі наступним чином визначив соціальне призначення влади: «Мету, яку ставлять перед собою люди, поєднані законами, зводиться до утворення громадської влади для запобігання та стримування насилля та несправедливості окремих осіб» [Цит. за: 4, 103].

Влада є центральним елементом будь-якого організованого суспільства. Вона універсальна в

часі, але різняться залежностями між тими, хто наказує, і тими, хто виконує, вона порівняльна у просторі, оскільки є властивістю, зміни якої проявляються неоднаково. Її універсальність випливає уже з самого походження, бо тільки з'явилися упорядковані людські групи, як одразу виникла й влада.

Влада відіграє «... подвійну, амбівалентну роль, оскільки виступає то як необхідний механізм управління суспільством, то як зла і дегуманізована сила, що призведе до ексцесів в суспільстві. Саме ця протирічна подвійність влади є проблемою практично для всіх впливових концепцій влади та визначає напрямок дослідження її природи в історії соціально-політичної думки» [1, 79]. Більшість трактовок політичної влади, а також самих визначень категорії «влада» пов'язують її функціональне значення з необхідним порядком та згодою між людьми, оптимальним управлінням та доцільним регулюванням людських відносин.

Потреба у владних механізмах, на думку Р. Т. Мухасева, обумовлена наступними причинами:

- необхідністю надати взаємодіям між людьми доцільності, розумності, організованості, утворивши спільні для всіх правила поведінки;
- об'єктивною потребою в регуляції соціальних відносин, узгодженні та інтеграції множинності неспівпадаючих інтересів та потреб людей за допомогою різних заходів, зокрема примусу [4, 103].

Будучи соціальною за своєю суттю, влада разом із суспільством проходить складний шлях зміни власних форм. В первинних суспільствах влада була анонімною, розпорошеною серед членів роду та племені. Вона проявлялася у сукупності вірувань та звичаїв, які чітко регламентували індивідуальну поведінку. Однак влада не мала політичного характеру. Ускладнення соціальних потреб та поява нових видів діяльності для їх задоволення значно посилити інтенсивність взаємодії індивідів. Дана обставина обумовила необхідність концентрації раніше розпорошеної влади в руках вождів, груп з тим, щоб бути здатною ефективно реагувати на проблеми та виклики, що виникають. Так анонімна форма влади поступилася місцем владі індивідуалізованій (персоніфікованій). Однак процес зростання соціальної нерівності щоразу засвідчував неефективність індивідуалізованої влади як засобу розв'язання соціальних конфліктів, особливо масштабних за розміром. Це стимулювало процес інституціоналізації влади, під час якого вона все більше спиралася на спеціальні інститути, які здійснюють чітко визначені функції, наприклад, підтримку громадського спокою, забезпечення миру, загального управління тощо. так влада поступово становилася політичною, тобто такою, яка виражалася в діяльності держави, партій, громадських рухів, інших організацій тощо.

Сучасні концепції влади можна класифікувати за різними критеріями. Перш за все, концептуальні підходи до інтерпретації політичної влади з певною долею умовності та відносності можна розділити при самому загальному логіко-гносіологічному аналізі на дві великі групи: атрибутивно-субстанціональні, що трактують владу як атрибут, субстанціональну якість суб'єкта, а то і просто як самодостатній «предмет» або «річ»; та реляційні, що описують владу як соціальне відношення або взаємодію на елементарному та на складному комунікативному рівнях. Атрибутивно-субстанціональні підходи до осмислення влади, в свою чергу, можна поділити на потенціально-вольові, інструментально-силові та структурно-функціональні концепції влади [Див.: 2, 41-43].

Потенційно-вольові концепції виходять з визначення влади як здатності та спроможності нав'язування волі будь-яким політичним суб'єтом. В багатьох вольових визначеннях та підходах до влади ставиться питання про засоби її реалізації та способи «розпредмечування». Це дозволяє виділити специфічну інструментально-силову концепцію влади, пов'язану, перш за все, з анго-американською традицією в політичній думці. Трактують феномену влади як реальної сили, тобто засобу реалізації волі, дотримуються й прибічники «силової моделі» влади англо-американської школи «політичного реалізму», які і у внутрішній (Д. Кетлін), і в міжнародній (Г. Моргентау) політиці визначають владу як силовий вплив політичного суб'єкта, що контролює певні ресурси та при необхідності використовує навіть пряме насилля.

Далі в сучасній політичній теорії були розроблені системна та структурно-функціональна концепції влади, пов'язані, перш за все, з роботами Т. Парсонса, Д. Істона, Г. Алмонда, М. Кроз'є та ін. З атрибутивно-субстанціональними концепціями влади тісно сусідують реляційні, що трактують владу за допомогою категорії «суспільні відносини». Необхідно зазначити, що ці підходи достатньо тісно переплітаються між собою. Поведінковий підхід редуцирує все розмаїття власного спілкування до елементарних мікрорідносин між поведінками двох індивідів-акторів та відповідним впливам одного на іншого.

До цих концепцій примикають так звані інтеракціоністські теорії, відповідно до яких владні відносини виконують роль особливого способу обміну ресурсами між людьми (П. Блау), або асиметричної взаємодії зі зміною ролей акторів при розподілі зон впливу (Д. Ронг), а також основного «стабілізатора» в сукупній системі суспільних відносин, що забезпечується шляхом регулювання постійно виникаючих конфліктів з приводу розподілу та перерозподілу матеріальних, ідеологічних та інших ресурсів (Р. Дарендорф, Л. Козер).

Нарешті, до найбільш складних та комбінованих підходів можна віднести комунікативні (Х. Арент, Ю. Хабермас), а також постструктуралістські, або неоструктуралістські (М. Фуко, П. Бурдьє) моделі влади, що розглядають її як багаторазово опосередкований та ієрархізований механізм спілкування між людьми, що відбувається в соціальному полі та пространстві комунікацій.

Щодо новітніх постструктуралістських або неоструктуралістських концепцій «археології і генеалогії влади» М. Фуко та «поля влади» П. Бурдьє, то їх поєднує не субстанціонально-атрибутивне, а скоріше реляційне бачення влади як відносин та спілкування.

Отже, коли починаємо визначати поняття «влада», то виявляється, що влада відноситься до такого класу речей, які не можуть бути визначені одним поняттям, на що неодноразово вказували багато вчених. Дж. Сарторі, наприклад, стверджував, що влада є «семантичною головоломкою, коли один і той же термін визначає декілька різних сутностей, і коли одна й та ж сама сутність передається різними термінами» [7, 23]. В роботах С. Лукса влада відноситься до класу «понять, що спростовуються за сутністю», тобто понять, зміст яких дискусійний, а змістовне та суттєве наповнення – постійно змінюються [Див.: 9, 23-24]. Для М. Олсона теорія влади є «святим Граалем політології, тобто святині, яку так і не знайшли» [5, 21].

Як зазначає Л. Дунаєва, для того, щоб зафіксувати сучасне розуміння влади, необхідно зробити декілька кроків. По-перше, необхідно виділити сам схематизм, в якому влада реалізується та здійснюється. По-друге, виділити основні стереотипи, присутні в суспільстві з приводу влади, «нормальні способи» здійснення влади та розмови про неї. По-третє, зафіксувати сучасні проблеми, що витікають з тих стереотипів та «нормальних способів». І тільки після цього провести проблематизацію стереотипів та створити нове розуміння влади, до якого необхідно прагнути для того, щоб ці проблеми були зняті та набули сенсу нові можливості, пов'язані з новим розумінням та з відповідним типом порядку [3, 181].

В іншому випадку, якщо йти шляхом визначення, що є влада, то отримаємо десятки та сотні визначень, кожне з яких буде охоплювати різні прояви влади чи відносин влади. Так, російський дослідник Р. Шайхутдінов вважає, що «було б невірним намагатися визначити владу як певний тип відносин в суспільстві, як характеристику особи певних людей, як сукупність інститутів тощо. При цьому, кожне з таких намагань буде на вигляд правильним, але всі разом вони породжують парадокси та дискусії» [8, 473].

Найбільш вдалим бачиться підхід як спроба структурувати дискурс про владу, виділивши поняття, які є змістовними та пов'язаними з поняттям «влада». Але цього недостатньо для всебічного уявлення про те, що є влада на сучасному етапі розвитку людства. Доцільно виділити схематизм, в якому влада здійснюється.

Перш за все, влада в суспільстві стверджує загальний порядок, в якому здійснюється та продовжується життя людини. Людині для подовження (постійного відтворення) суспільного життя необхідний певний схематизм (тобто спосіб організації власного життя та взаємодії з іншими людьми, плюс спосіб усвідомлення такої організації), який дозволяє людині діяти однаково, зберігаючи та відтворюючи вироблений ними спосіб подовження суспільного життя [Див.: 8, 473-474].

Одним з таких схематизмів і є схематизм влади, що передбачає введення певного спільного та єдиного для всіх простору. Цей простір має наступні особливості: по-перше, люди в ньому можуть орієнтуватися незалежно від конкретної ситуації або приналежності до тієї чи іншої групи; по-друге, в ньому повинні фіксуватися речі, що мають відбуватися постійно, відтворюватися самі по собі та за рахунок яких має відтворитися загальний порядок життя; по-третє, за рахунок такого схематизму люди повинні отримати можливість орієнтуватися та виробляти способи своїх дій поза безпосередньої взаємодії з іншими людьми (тобто, не тому, що хтось так сказав чи навчив). Іншими словами, влада задає загальнолюдський порядок життя.

Для того, щоб схематизм влади здійснювався, необхідно зафіксувати в свідомості людей, в суспільстві, в культурі деякі поза межні ідеї та речі, які недоступні нікому з нині існуючих людей та які б були визнані всіма як речі всезагальні та недосяжні. Іншими словами такі істини називають трансценденціями влади. Трансценденції – це такі ідеї, що відносяться до речей, які подолати

неможливо, до природи, за рахунок яких фіксуються підвалини, на яких будується загальний порядок, змінити який нікому з людей не під силу.

Оскільки народ не має безпосереднього доступу до трансценденцій, потрібні спеціальні люди, групи людей, організації, інститути та іншого роду утворення, які є всіма визнаними носіями цих ідей та трансценденцій. Такі утворення називають інстанціями влади, кожна з яких має власний унікальний ресурс.

Тому інстанції влади оформлюються на основі певного виключного ресурсу, недосяжного для інших. Способи їх оформлення та становлення можуть бути різними. Як свідчить історія, традиційно інстанції влади оформлюються, перш за все, державними, церковними чи іншого роду інституціональними конструкціями, які фіксували певну винятковість. Але разом з цим, можна навести приклад, як така недосяжність може фіксуватися за рахунок наявності духовного або культурного авторитету, і в даному сенсі інстанція влади зосереджена в одній людині.

Різні інстанції влади існують у вигляді композиції інстанцій влади, кожна з яких володіє своїм винятковим ресурсом і не залежить від інших. Всі існуючі конструкції та комбінації влади з самого початку створювалися як такі, що складаються з декількох інстанцій (типів влади), кожна з яких формує свою власну цінність та винятковість, недосяжні для інших інстанцій. Поява нових інстанцій влади примушує кожного разу заново створювати композицію влади, перерозподіляти вплив, встановлювати правила взаємодії між інстанціями. Разом з тим, та чи інша композиція інстанцій влади, той чи інший тип влади, певна реалізація схематизму влади існує як певна негласна згода народу на такий тип влади.

Історично Ш.-Л. Монтеск'є був першим, хто зафіксував принцип декількох незвідних друг до друга інстанцій влади. Мова в нього йде не про розподіл влад – не про те, як одну владу поділили на три частини. Зокрема, Ш.-Л. Монтеск'є стверджує, що існує декілька окремих інстанцій влади, кожна з яких володіє ексклюзивним ресурсом, а цим інстанціям доводиться між собою домовлятися. В цьому аспекті держава – це тільки одна з інстанцій влади, яка володіє доволі визначеним винятковим ресурсом (загальний порядок та однаковість процедур на всій території), та така, що не підмінює собою інші інстанції. Ставлення до держави як до єдиної можливої влади, яке накладається на намагання держави створити моноцентричну конструкцію, створює ту ситуацію послаблення життя, пригнічення політики, вихолощення демократії, які спостерігаються на терені пострадянського простору.

Починаючи з часів революцій, що змінюють тип влади, стає зрозумілим, що інстанцій влади може бути декілька. Попередні проблеми в Європі, пов'язані з конфліктами двох інстанцій влади – влади церкви та влади держави (монарха) – завершилися створенням особливої композиції цих двох інстанцій. Але з плином часу інстанцій влади стає все більше. Зокрема, існування влади у вигляді судової, виконавчої та законодавчої інстанцій стає звичним. В Європі виникають демократичні суспільства, в яких нові інстанції можуть з'являтися відповідно до появи нових трансценденцій, нових виняткових ресурсів. В сучасний момент також можна вказати на те, що триває процес ствердження нових інстанцій влади – органів місцевого самоврядування. Питання лише про те, який винятковий ресурс вони мають та на які трансценденції спираються.

По-перше, в межах сучасної політичної науки спостерігається суттєвий зсув у вивченні та тлумаченні категорії «влада». Відбувається перехід на наступний, якісно новий рівень – на самий спосіб відтворення схематизму влади. Це означає, що ті чи інші варіанти влади становляться технічно конструйованими. Непорушні речі перетворюються на відносні. Розвиваються технології влади, і ми все більше починаємо відноситися до влади з технічної точки зору, оскільки можемо дискутувати з приводу того, який тип влади необхідно встановити та яким чином.

По-друге, для усвідомлення всього схематизму сучасної влади необхідно відтворити всю його цілісність. Схематизм влади в такому розумінні реалізується як певна, визначена конфігурація, яка забезпечує певний спосіб взаємодії трансценденцій влади, інстанцій влади, еліт, місць присутності та народу. Якщо будь-яка з складових буде пропущена, то це може призвести до негативних наслідків.

По-третє, держава – це тільки одна з інстанцій влади, яка володіє доволі визначеним винятковим ресурсом (загальний порядок та однаковість процедур на всій території) та така, яка не підмінює собою інші інстанції. Історично Ш.-Л. Монтеск'є був першим, хто зафіксував принцип декількох незвідних друг до друга інстанцій влади. Мова в нього йде не про розподіл влад – не про те, як одну владу поділили на три частини, а про те, що існує декілька окремих інстанцій влади, кожна з яких володіє ексклюзивним ресурсом, а цим інстанціям доводиться між собою домовлятися.

По-четверте, допустимість паралельного існування декількох інстанцій влади породило

© *Наумкіна С. М., Ткачук Ю. В.*

декілька окремих видів влади, зокрема, політичну, публічну, державну, владу місцевого самоврядування тощо. Всі вони різні за метою, методами, формами прояву, об'єктом і суб'єктами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дегтярев А. А. Политическая власть как регулятивный механизм социального общения / А. А. Дегтярев // Политические исследования. – 1996. – № 3. – С. 78–93.
2. Дегтярев А. А. Основы политической теории / А. А. Дегтярев. – М. : Высшая школа, 1998. – 238 с.
3. Дунаєва Л. М. Влада і самоврядування: еволюція діалогу : [Монографія] / Лариса Миколаївна Дунаєва / Одеський нац. університет ім. І. І. Мечникова. – О. : Поліграф, 2009. – 356 с.
4. Мухаев Р. Т. Теория политики : учебник для студентов вузов, обучающихся по гуманитарно-социальным дисциплинам (020000) и специальности «Международные отношения» (350200) / Р. Т. Мухаев. – М. : ЮНИТИ_ДАНА, 2005. – 623 с.
5. Олсон М. Влада і процвітання. Подолання комуністичних та капіталістичних диктатур / М. Ослон ; [пер. з англ. А. Іщенко]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 174 с.
6. Парсонс Т. О структуре социального действия / Толкотт Парсонс. – М.: Академический проект, 2000. – 880 с.
7. Сартори Дж. Искажение концептов в сравнительной политологии / Джованни Сартори // Политические исследования. – 2003. – № 3. – С. 23-43.
8. Шайхутдинов Р. Современный политик: охота на власть / Руслан Шайхутдинов. – М. : Європа, 2006. – 616 с.
9. Lukes S. Power: A Radical View / S. Lukes. – Basingstoke: Macmillan, 1974. – 341 p.

Наумкіна Світлана Михайлівна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Ткачук Юлія Вікторівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук
УДК: 327:316.4

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються питання вектору подальшого розвитку України з урахуванням геополітичної ситуації та власних інтересів.

Ключові слова: геополітичні пріоритети, міжнародні відносини, політика сусідства, інтеграція, модернізація, Європейський Союз, національні інтереси, стратегія розвитку, сталий розвиток, Митний союз.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ УКРАИНЫ: СОЦИАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

В статье рассматриваются вопросы вектора дальнейшего развития Украины с учетом геополитической ситуации и собственных интересов.

Ключевые слова: геополитические приоритеты, международные отношения, политика соседства, интеграция, модернизация, Европейский Союз, национальные интересы, стратегия развития, устойчивое развитие, Таможенный союз.

GEOPOLITICAL PRIORITIES OF UKRAINE: SOCIAL ASPECT

In the article the questions of vector of further development of Ukraine are examined taking into account a geopolitical situation and own interests.

Keywords: geopolitical priorities, international relations, policy of neighbourhood, integration, modernization, European Union, national interests, strategy of development, steady development, Customs union.